

3

ЕНЦИКЛІКА

ЙОГО СВЯТОСТИ

Папи Льва XIII.

ПРО

РОБІТНИЧЕ ПИТАННЄ.

СТАНИСЛАВІВ, 1934.

НАКЛАДОМ ЕПІСКОПСЬКОГО ОРДИНАРІЯТУ

185.81

06
10

13.313.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ЕНЦИКЛІКА

ЙОГО СВЯТОСТИ

Папи Льва XIII.

ПРО

РОБІТНИЧЕ ПИТАННЄ.

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВ. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

67705
N. 868 гл. укр.
Роз. 328
8/III 50

З 345,112

Папа Лев XIII.

Всечесним Братям, Патріярхам, Примасам, Архієпископам і всім Єпископам Католицького світа, полученим з Апостольським Престолом

Поздоровлене і Апостольське Благословене!

Раз розбуджена жадоба новости, що вже від давна ворухить народи, довершивши погубних змін на поли політичним, мусіла вкінці перейти і на споріднене йому поле економічне. — І дійсно, новий зріст промислу задля видосконалення на новий лад продуктивних средств, зміна обопільних відносин капіталістів до робітників, нагромаджене багатства в руках малого числа людей, нужда серед загалу, більша свідомість своїх сил у робітників та пізнане конечности лучитися в товариства, а вкінці упадок моральности, се всьо викликало теперішнє соціяльне питанє. Як великої ваги се питанє, вказує горячкове ожиданє у людей будучности. Ним займаються кружки учених, конгреси фахових людей, народні збори, законодавні тіла, зїзди пануючих — так, якби вже не було иньшої справи, якою живійше мігби зайнятися чоловік. — Як передше висилали Ми вам, Всечесні Братя, з огляду на добро Церкви і загалу, письма про політичну власть, про свободу чоловіка, про устрій християнської держави, та про иньші подібні питання, аби сим робом розвіяти ложні гадки, так і тепер мусимо се зробити в сій самій цілі з питанєм *про стан робітників*. — Вправді доторкалися Ми вже при нагоді нераз сего питання, але в сім письмі хочемо з почутя Апостольського уряду обговорити его в цілім его обемі, та вказати прінципи, на яких дасться чесно та справедливо порішити спір. Річ се трудна і небезпечна. Трудна, бо нелегко вистежити права і обовязки, які моглиби вязати богатих і бідних, капіталістів і робітників в їхніх взаїмних відносинах. Небезпечна, бо люди неспокійні і злобні ждуть лише на се,

аби уми спровадити на хибну дорогу та викликати розрух між невдоволеною товпою. Якби не було, ми бачимо ясно, і всякий се признає, що люди найнижшої кляси потребують скорої та успішної помочи, бо велика їх часть живе в неможливій біді й нужді. Минувшого століття знесено давні робітничі товариства, але на їх місце не основано інших інституцій. З публичного житя уступив давний дух релігійности і прийшло до сего, що робітники попалися в руки нелюдських капіталістів, та від'осібнені й безоружні сталися жертвою їх не неповздержної захланности. Лихо побільшила ненаситна лихва, що хоч нераз осуджена церковною властю, управляється заєдно захланними і жадними зиску людьми, під ріжними видами. Крім сего продукція і торгівля стали монополем немногих одиниць, так що пребогаті а нечисленні капіталісти майже запрягли в ярмо неволі множество пролетарів.

Аби усунути се лихо, підбурюють соціялісти бідних проти богатим, та стараються знести приватну власність, а її місце заступити спільною всім власністю, якою завідувалиби або начальники городів, або ціла держава. Така заміна приватної власности на спільну може по їх гадці зарадити сучасному лихови, аби лише поділити справедливо між горожан майно та всякі доходи. Але таким робом не розв'яжуть вони сего питання, ба навіть пошкодять самій клясі робітників. Надто такий поділ майна є сильно несправедливий, бо кривдить законних властителів, нарушає публичний порядок і загрожує державі упадком.

Легко се вирозуміти, що причина і ціль, яку передовсім має на оці робітник, котрий піднімається праці, єсть та, аби прийти до посідання своєї приватної, питомої власности. Бо коли робітник винаймає другому свої сили, свою працю, на те винаймає, аби одержати в заміну средства конечні йому до житя. І так за свою працю не лише має він повне право до заплати, але і до спотребованя її по своїй воли. Колиж робітник ощадністю доробиться якого гроша, та задля ліпшого його убезпеченя, купить собі кусник землі, то ся земля не є нічим иньшим, як таж заплата в иньшій лише виді. Так закуплене поле не менше є власністю робітника, як і запрацьовані гроші. А вжеж якраз на сім опирається право посідання так движимого, як недвижимого майна. Коли отже соціялісти стараються замінити приватну власність на спільну, то сим погіршають лише долю робітників, полишають їх свободи

розпоряджати своєю заплаатою, та відбирають їм надію й спроможність побільшити своє майно та поліпшити своє положене.

Але важнійше є се, що спосіб розв'язки питання, який подають соціалісти, противиться отверто справедливості, бож право до приватної власності має чоловік від природи. І під сим також зглядом заходить як найбільша різниця між чоловіком а звіриною. Звірина не кермує сама собою, а кермує нею і рядить подвійний, вроджений їй інстинкт. Сі інстинкти удержують в ній розбуджену спосібність діланя, розвивають належно єї сили, ба навіть викликають та означають єї поодинокі рухи. Один інстинкт каже їй старатися про удержане життя, другий про заховане роду. Одно й друге приходить їм легко, бо вони заспокоюються сими річами, які мають перед очима. Дальше сягати вони навіть не можуть тому, що в них ділають лише змисли та поодинокі вражіння. Зовсім відмінна природа чоловіка. З одного боку є в нім природа звіряча в цілій своїй повноті та совершенности, і тому має чоловік таксамо як звірина дар покористування змисловими добрими. Але ся природа звіряча, хоч як совершенна, не становить єще природи чоловіка, стоїть значно низше від людської природи і має єї у всім слухати. Перше, що нас підносить і ублагородняє, що надає чоловікови належної йому чести та відріжнює о ціле небо від звірини, се його розумна душа. І тому якраз, що чоловік посідає розум, належиться йому не лише уживане земських дібр, бо се має і звірина, але рівнож мусить тішитися сталим і повсякчасним правом посідання, і то не лише річий споживних, але і продуктивних.

Нагляднійше бачимо се при докладнійшій пізнанню людської природи. — Чоловік обнимає своїм розумом нечисленні предмети, судить з теперішности про будучність, є паном свого діланя й тому під вічним законом, під могутністю всім управляючого Бога, сам собою розпоряджає по своїм розумі. До него належить вибір сего, що по його гадці є найвідповіднійше для його добра так сучасного як і будучого. З сего слідує, що чоловікови належиться посідане не лише плодів земних, але і самсі землі. Одна лише земля своєю плодovitістю дає чоловікови вигляди на тревалість його удержання. Потреби кожного чоловіка вічно йому пригадуються; залагодить нинішні, завтра має нові. Проте повинна природа дати чоловікови якесь стале, невичерпане жерело до заспокоювання

його безнастанних потреб. Одиноким таким жерелом є земля зі своїми багатими дарами.

Зрештою нема причини заводити державного заряду майна. Чоловік прецінь є старший чим держава. Він мав право удержувати своє тілесне жите, коли еще не було жадної держави. — Се, що Бог дав землю на ужиток цілому людському родови, не противиться зовсім приватній власности. Коли кажеться, що Бог дав землю спільно родови людському, не значить се, будьтоби Він хотів, аби всі люди без ріжниць мали бути єї панами. Він не призначив нікому посідання левної часті землі. Розділ землі на приватну власність та єї границі лишив Він пильности поодиноких людей та установленим народами законам. — Зрештою земля хоч поділена між поодиноких властителів, не перестає служити загальному добру, бож кождий чоловік жиє з плодів землі. Хто не має землі, у сего є праця і можна справді сказати, що всі средства до удержання життя завдячуємо праці. Чоловік або управляє свою власну землю, або працює в якійсь галузи промислу, а заплату бере або в виді ріжних плодів землі, або вимінює єї за них.

Звідси знову показується, що приватна власність є цілковито вимогою природи. Вправді земля достарчає обильно средств до удержання життя і до його усовершеня, але не може їх достарчати сама собою, без управи та старання чоловіка. Колиж чоловік при управі землі напружає свої сили так умові, як тілесні, то сим самим привлащує собі ту управлювану часть землі. Він лишає в ній неначе якусь форму витиснену своєю особою. Цілком отже справедливо повинна бути ся частина його власністю і ніхто не може його нарушати у сім праві.

Сила повищих аргументів так очевидна, що просто треба дивуватися, коли деякі з сим не годяться, та відгрівають старі, зужиті теорії. Можна, кажуть, приватному чоловікови уживати землі й ріжних її плодів, але не має він жадного права уважати за свою власність будьто землі, на якій побудувався, будьто рілі, яку управив. Заперечуючи се право не хотять видіти, що ту просто обробується чоловіка з сего, що собі заробив своєю працею. Ріля прецінь зміняє цілком свій вид під рукою і при умілій управі хлібороба; зпустара робиться урожайною, з запущеної видайною. Средства, які ублагороднюють землю, так є сильно з нею самою получені, що в жадний спосіб не можна їх від себе відлучити. І чи позваляє на се справедливість, аби хтось забирав і користав

з сего, до чого другий прийшов тяжкою працею? Як вислідок належить до причини, від якої вийшов, так овоч праці повинен належати до сего, хто працював. Цілком отже слушно уважає рід людський, не звертаючи уваги на противні гадки деяких у сім згляді, що підстава поділу дібр і приватної власности лежить в праві природи; треба лише їй старанно приглянутися. Людскість признала се по всі часи і сим самим неначе освятила приватну власність, як згідну з грішною природою чоловіка і конечну задля мирного пожиття. — Право се, про яке бесіда, потверджують, а навіть силою бережать його горожанські закони, бож вони, коли лише справедливі, походять від тогож права природи. — То само освятили божі права, що строго забороняють пожадати чужого добра. *Не пожадати-меш жінки ближнього свого: ані хати, ані поля, ані слуги, ані вола, ані осла, ані нічого, що належить до ближнього.¹⁾*

Сі права, яким підлягають поодинокі люди, наберуть більшого значіння, коли придивимося їм з точки згідности з обовязками людей в домашнім пожиттю. — Нема сумніву, що вибір стану життя лежить в силі та розумінню поодиноких людей; можна або за радою ісуса Христа лишатися в дівицтві, або звязатися супружеським вузлом. Жадний людський закон не може відійняти чоловікови природного та первісного права супружества, ані обмежити якимнебудь способом головної його ціли, установленної повагою Бога від початку світа. *Ростіть і множіться.²⁾* Отсе родина, або домашнє товариство; маленьке воно вправді, але правдиве товариство, але ранійше воно всякої держави. Проте мусить воно мати деякі свої права і обовязки від держави зовсім независимі. Як вже ми зазначили, право власности дане природою всякому чоловікови треба і примінити до чоловіка, яко голови родини; се право ще о стільки важнійше, що чоловік в домашнім кружку має много обовязків. Найсвятійше право природи каже батькови родини подбати про средства поживи та всякі потреби для сих, яким сам дав життя. Природа велить йому приспособити своїм дітям, в яких батько жие і повторяється, такі средства, які далиби їм спромогу чесно боронитися в скрутній хвилі життя від нещаної долі. А сего ніяк не зробить, коли не перекаже дітям в спадщину свого майна. Як держава, таксамо родина, як ми вже згадали, є товариством в правдивім значінню слова, що рядиться власною властю, себто вітцівською. Ізза сего має роди-

на, заховуючи границі, які припише найблизша її ціль, майже ті самі права, що й держава, в справах вибору і примінення средств кінечних до удержання і слухної свободи. Кажемо: майже ті самі, бо як домашнє пожиття є перше в ідеї і дійсности, чим суспільна сполука, то перші також повинні бути та природнійші його права і обовязки. Колиби проте поодинокі горожани чи родини, що сталися учасниками домашнього пожиття і держави находили у державі замість користи лише шкоду, замість опіки лише уменшенє своїх прав — така державна сполука булаби радше предметом ненависти, чим пожаданим добром.

Хотіти тому, аби державний закон вмішувався по своїй впадоби у внутрішні справи родини, є великою і небезпечною ошибкою. Певно, коли яка родина находиться припадком в кінечній потребі та крайній безрадности і не може собі сама помогти ніяким робом, то в такій нужді повинна державна власть нести поміч, бо ж родина є частиною держави. Так само, коли посеред домашніх стін нарушиться тяжко взаїмні права, має обовязок державна власть запоручити кождоу його право, і се не значить привлащувати собі права горожан, лише обезпечувати та зміцняти їх слухною й належною опікою. На се однак нехай звернуть увагу ті, що стоять на чолі держав: виходити за сі границі не позволяє сама природа. Вітцівської власти не може державна власть ані знищити, ані заступити, бо вона має той самий і спільний початок з самим людським життєм. *Діти є в певнім змислі частиною вітця* каже св. Тома; вони є неначе побільшеннем вітцівської особи. Діти входять в члени держави, аби висказатися властиво, не самостійно самі собою, а через родину, в якій прийшли на світ. І по сій причині, що сини, як каже св. Тома, становлять *природну частину батька... заки прийдуть до уживання вільної волі, остають під опікою родителів*. Соціялісти, коли хотять знести родительську опіку, а на її місце завести державну, грішать *проти природньої справедливости* та бурять родинні огнища.

Не менше також ясно оказується, яка булаби крім несправедливости зміна і замішання всякого порядку, яка вийшлаби з сего тяжка і навісна неволя горожан. Взаїмна зависть, очернення та незгоди — прийшлиби на дневний порядок. Через усуненнє товчка до запопадливости й пильности, висохлоби кінечно саме жерело багатства. Ся рівність, про

яку мріють, не булаби нічим іншим, як лише тим самим рівно нужденним і незavidним станом усіх людей. З сего всього видно, що бажане соціалістів спільного всіми посідання, треба цілковито поборювати, бо воно шкодить якраз сим, що їм має допомогти, воно противиться природним правам одиниці, підкопує обовязки держави, воно непокоїть загальний мир. Коли отже мається допомогти низшій класі, треба в першій мірі взяти неначе за підставу ненарушиме заховання приватної власности. По сім заложенню вяснимо, звідки нам сподіватися заради.

З довірям приступаємо до сего завдання і цілком правно, бож ту ходить о справу, на яку не знайдеться жадної розвязки без помочи релігії й Церкви. А коли сторожа релігії і сего всього, над чим Церква має власть, лежить передовсім в Наших руках, здається Нам, що Ми через мовчанку занехалиби свого обовязку. — А вжеж згадана справа вимагає також праці і співділання інших: думаємо ту про державну власть, панів і капіталістів, вкінці про сих, про яких судьбу розходиться, пролетарів. Без вагання однак кладемо натиск на се, що пусті всякі старання людей, коли поминеться Церкву. Одна лише Церква черпає з Євангелія науку, що своєю силою може або цілком порішити питання, або бодай надати йому лагідніші форми. Вона не тільки навчає уми, але старається також своїми приписами провадити життям і обичаями кожного з осібна; вона численними хосенними інституціями дбає про поліпшення стану пролетарів; вона бажає і домагається получить сили всіх станів, аби як можна найліпше допомогти справі робітників; вона уважає за відповідне примінити до сеї справи самі права і повагу держави, аби тільки розумно та умірено.

І так передовсім, маючи згляд на людську природу, уважаємо за річ неможливу зрівняння в горожанській суспільности стану найнижшого з найвисшим. Вправді соціалісти мріють про таке зрівняння, але всякі їх змагання проти природнього порядку остануть без успіху. Бо в людській природі є дуже много ріжнородних суперечностей; не у всіх такі самі здібности, не у всіх рівна пильність, здоровля, сили; а звідси цілком природна маєткова ріжниця. Та якраз ся обставина дуже догідна так для одиниць, як і для суспільности. В суспільнім життю потреба ріжнородности сил до праці, та певної ріжнородности обовязків. За сі обовязки беруться люди спонукані звичайно сею ріжницею маєтковою. —

Щож до тілесної праці, то без сеї не мігби бути чоловік навіть в *стані невинности*. Але ся саме праця, якої шукавби був добровільно для розривки духа, сталася опісля карою за провину. Вона стала мозольною та каточною. *Проклята земля в ділах твоїх: в трудах їсти-меш хліб по всі дні життя твого.*⁴⁾ Подібно і прочі прикrostи на землі ніколи не покінчаться, бо лихі і прикрі наслідки гріха мають бути невідступними товаришами чоловіка аж до послідньої хвилі життя. Для того приходитьcя чоловікови мучитися і терпіти, та мимо всяких змагань не зможе він ніякою силою, ніяким способом усунути сеї лихої сторони туземного життя. Коли хто каже, що може се зробити і обіцює бідному людови життя легке та безжурне, повне супокою та безнастанних утіх, той справді впроваджує людей в блуд і готовить на будучність еше більше лихо, чим теперішне. Найліпше брати людські справи з їх дійсного боку та разом звідкиінде шукати відповідного усмиряючого средства.

Головною ошибкою в отсім робітничім питанню є уро-ена гадка, що ненависть між одним станом а другим є до неусунення, будьтоби сама природа взивала богачів та бідних до завзятої борби між собою. Але така гадка так дуже не годиться з правдою, що якраз противна їй правдива. Кілько то в людськiм тілі ріжнородних членів, а всі вони гармонійно і симетрично уложені; таксамо і в державнім тілі. Природа хотіла, аби оба стани були між собою в згоді, та удержували певну гармонійну рівновагу. Взагалі один потрібний другому. Нема капіталу без праці, нема праці без капіталу. Згода є матірю краси і порядку. Безнастанна борба натомисть мусить виродити здичілість і замішане. Християнські інституції мають якраз чудну і многосторонну силу до усунення і викорінення сеї борби. — Так найперше сама християнська наука, якої товмачем і сторожем є Церква, може дуже добре погодити і поєднати взаїмно богачів і бідних, взиваючи, розуміється, обі сторони до виповнювання обовязків зглядом себе, а передовсім сих, яких вимагає справедливiсть. Зпоміж сих обовязків до робітників відносятьcя отсі: робітник має точно і вірно виконувати добровільно прийняту працю; не нарушати ані маєтку, ані личности господаря, навіть в обороні своїх прав вздержуватися від насильства та ворохобні, а вкінци не приставати з лихими людьми, які його зводять рожевими надіями та наражають на гірке розчароване і матеріальну руїну. До обовязків знову богачів та панів належить не обходитися з ро-

бітниками, як з невольниками та почитати личну їх гідність, бо вона ублагороднена християнським характером. Чесна праця, як учить природний розум і християнська філософія, не приносить чоловікові нечести, але противно, вона є для него окрасою, та позволяє йому в чесний спосіб удержувати своє життя. Що однак є нечесним та нелюдям — се визискувати людей на свою власну користь та цінити їх лише по їхнім робочим силам. Дальше приказує Церква уважати на релігійні потреби робітників та на їх душевні добра. Для того повинні працьодавці лишати робітникам достаточного часу на релігійні вправи і не виставляти їх на небезпеченство гріха або морального зіпсуття. Ніяка угода не сміє відтягати чоловіка від домашньої господарки та ощадности. Таксамо не вільно накладати за великої праці, як лише відповідно до сил роду, віку і пола. Та найважливішим обов'язком працьодавців є віддавати справедливо кожному, що кому належиться. І справді, аби висота заплати була установлена справедливо, треба звертати увагу на різні обставини. Взагалі нехай памятають богачі та хлібодавці, що і божі і людські права забороняють визискувати на свою користь бідних і нещасливих, та використовувати чужу недолю. Позбавляти кого заслуженої заплати — се гріх взиваючий до неба о пімсту. *Отсе кличе до Бога заплата робітників, якої ви їм відмовили: а сей клик продерся до самого Господа Саваофт.*⁵⁾ Вкінці мусять богачі пильно вистерігатися, аби під жадним услівем не нарушати ощадностей робітників чи то силою, чи підступом, чи лихварськими штучками. Сего повинні уникати тим більше, що робітники є недостатньо заслонені перед несправедливістю та визиском. Чим їх майно менше, тим заслугує на більшу пошану.

І чи ж придержуючися отсих правил не можнаби усунути всяких насильств, причин спору, ба навіть самого спору? — Однак Церква за наукою і прикладом Ісуса Христа стремить до ще висшої цілі; вона старається чимраз совершеннішими приписами зблизити як найбільше оба стани до себе та навязати між ними приятні зносини. — Не можемо зрозуміти й справедливо оцінити дочасного життя, коли не возьмемо на увагу життя будучого, вічного. Колиби його не було, то зниклаби чеснота та правдиве її поняття. Цілий світ ставби загадкою недоступною всякому чоловікові. Ся сама правда, яку пізнаємо самим вже природним розумом, є zarazом хри-

стіянським догматом. На нім неначе на угольнім камені опирається наука християнської релігії, що правдиве наше життя починається щойно по смерті. Бог не сотворив нас для сих марних та минаючих дібр, але призначив нам добра вічні в небі, а ся земля то не властивим місцем нашого мешкання, а місцем нашого вигнання. Чи чоловік обдарений богацтвами та сим всім, що називаємо майном, чи напроти — бідний, се остається без впливу на вічну щасливість. Ту значить найбільше спосіб, в який їх чоловік уживає. Ріжних прикростей, які виповняють наше смертельне життя, Ісус Христос зовсім не зніс своїм дорогоцінним відкупленням, але замінив лише їх на товчок до чеснот, на предмет заслуги так, що ніхто із смертельників не осягне вічної нагороди, хто не йде кровавими слідами Ісуса Христа. *Коли терпимо з ним, то й разом панувати-мемо.*⁶⁾ Він своїми добровільними трудами й терпіннями зладив в дивний спосіб силу наших терпінь і трудів. Не лише прикладом, але своєю ласкою й предкладаною надією вічної нагороди улєкшує Він тягар трудів: *Бо теперішнє наше легке горе надто над міру приготує нам вічну вагу слави.*⁷⁾

І так Церква напоминає богатих, що богацтва не звільняють чоловіка від трудностей і не допоможуть нівчим до щасливости вічного життя, але радше зашкодять.⁸⁾ Принагідні грізби Ісуса Христа зглядом богатих,⁹⁾ мусіли їх наповнити страхом, бож колись треба буде здати справу перед Богом судією з уживання дібр. Про само уживання дібр Церква подає цілковито совершенну науку, дуже взнеслу й великої ваги, яку старинний світ знав лише вчасти, і то не тільки подає в теорії, але й придержується єї в практиці. Підстава сеї науки в сім, що робиться ріжницю між справедливим посіданням грошей а справедливим їх уживанням. Приватна власність, як ми недавно-що виділи, є природним правом чоловіка. Покориститися сим правом, передовсім в громадськім пожиттю, не тільки можна, але конечно. *Можна чоловікови мати приватну власність*, каже св. Тома. *Се є навіть конечно для людського життя.*¹⁰⁾ А коли хто запитається, яке має бути уживання дібр, то Церква відповідає без вагання: *Чоловік мусить внішні річи уважати не як свою власність, але як добро загальне, о стільки розуміється, о скільки мігби легко ними поділитися в потребі з другим. Тому каже Апостол: накази богачам сего світа... охотно давайте, уділяйте.*¹¹⁾ Певно, що ніхто нікому не каже помагати другим з сего, що служить до конечного ужитку власного, та своєї рідні. Навіть не обо-

в'язаний ніхто давати другим сего, що потребує до приличного й відповідного стану удержання своєї особи: *бо ніхто не обов'язаний жити не відповідно своєму стану.*¹²⁾ Колиж задоволиться конечність і приличність, маємо обов'язок зі злишного давати бідакам. *Зі злишного давайте милостиню.*¹³⁾ Не є се обов'язок справедливості, хіба в крайній нужді, а лише християнської любові, і ніхто не може упоминатися о се судовою дорогою. Але від законів і судів людських висший є закон і суд Спасителя, що горячо напоминає нас до жертволюбності: *блаженнійше є радше давати, як приймати;*¹⁴⁾ а що хто дав або відмовив бідному, так розсудить, якби йому самому дав, або відмовив. *Що зробили ви одному з сих менших братів, мені зробили.*¹⁵⁾ Зберім се всьо разом: кому Бог дав більше дібр, чи то тілесних і зовнішніх, чи душевних, дав йому їх на те, аби він як вибранець божого провидіння уживав їх рівно для свого усовершення, як і хісна других. *„Хто отже має розум, нехай не мовчить; хто має достаток, нехай не занебне щедрого сповнювання милосердних діл; хто має практичний досвід, нехай сильно старається, аби поділився з пожитком його і користю з ближнім.*¹⁶⁾

Бідних знову і нещасливих поучає Церква, що убожество перед Богом не є нечестю, та що не встид заробляти собі працею на хліб. Се ствердив нам ділом і приміром Господь наш Ісус Христос, що *бідний стався будучи багатим.*¹⁷⁾ І хотів був Сином Божим і самим Богом, бажав, аби Його уважано за сина теслі, ба що більше, не відказався значної частини життя провести серед теслярської праці. *Чи се не тесля, син Марії?*¹⁸⁾ Хто глядить на сей божий примір, лекше зрозуміє, що правдива гідність чоловіка та його висшність є в обичаях, себто в чесноті; а чеснота, се спільне добро всіх смертельників, так найнижших, як найвисших, так бідних, як багатих. Ні за чим іншим, як за чеснотами і заслугами, (аби тільки у кого були), послідує нагорода вічного блаженства. Ба навіть сам Бог, здається, прихильніший до бідаків, бо називає їх Ісус Христос блаженними;¹⁹⁾ Він запрошує з любовію до себе та потішає тих, що побиваються злиднями й нуждою;²⁰⁾ обіймає особлившою любовію найменшого та покривдженого брата. Відаючи об сім багаті легко коряться, а бідаки набирають духа. Перші нахиляються до жертволюбності, другі до смиренного життя. В сей спосіб зрівнується ріжниця кляс витворена гордістю і дуже легко може прийти до того, що оба стани подадуть собі братню руку та зійдуться в своїх переконаннях.

Тоді получить їх тісно, як лише будуть слухнянні християнським приказам, не сама приязнь, але братня любов. Вони будуть почувати і розуміти, що всіх людей сотворив спільний нам родич — Бог, що всі стремлять до тої самої ціли, якою є сам Бог, що сам один з'уміє совершенно ущасливити так людей як ангелів; що далі всіх відкупив та підніс до гідности синів божих Ісус Христос, аби їх получити правдивим братним вузлом так між собою, як з самим Спасителем *первородним між многими братами.*²¹⁾ Таксамо природні добра, дари божої ласки належать спільно і без ріжниці до цілого людського роду і нікого крім негідних не виключається зпоміж спадкоємців небесних дібр. *Бо коли сини, то і спадкоємці: колиж спадкоємці Бога, то й співспадкоємці Христа.*²²⁾

Ось такі обовязки й права, що їх визнає християнська філософія. Чи ж не притихби вскорі всякий спір, де вони заволоділиби горожанським життям?

Вкінці Церква не вдовольється вишукуванням доріг і способів лічення але сама власною рукою подає нам лікарство. Бо весь її труд звернений на се, аби виховувати й навчати людей по принципам своєї науки. Вельми спасенну свою науку старається вона через єпископів і духовенство розповсюдити між найширші маси вірних. Відтак силкується ввійти в саму душу чоловіка й вплинути на его волю, аби улягав божим законам, та ними кермувався. А на сій головній і безперечно найважнійшій, бо найхосеннійшій та підставовій точці, одна лиш Церква з'уміє щось зробити. Средства, яких вона уживає до наклонювання волі, подав їй якраз в тій цілі Ісус Христос і вони мають божу силу. Такі средства є самотніми, що зможуть дібратися до найглибших закутків серця і наклонити чоловіка до послуху обовязкам, пановання над своїми пристрастями, особлившої любови Бога і ближних, та відважного поборювання всього, що стоїть на дорозі до чесноти. Досить у сім згляді пригадати собі приклади з минувшини. Згадаймо подію, що виключає всякий сумнів, себто згадаймо на те, що християнство цілковито відновило людську суспільність. Силою сеї обнови людскість поступила до ліпшого, ба навіть завернулася від заглади до життя та так усовершилася, що висше поставленої суспільности не було ані передтим, ані на будуче ліпшої не буде. Причиною і ціллю сего добродійства є Ісус Христос; так як від Него воно вийшло, так і до Него має вернутися. Відколи іменно

світ одержав світло Євангелія та пізнав велику тайну Слова і відкуплення людського роду, життя Бого-чоловіка Ісуса Христа прийнялося по всіх краях і вони всі перенялися Єго вірою, заповідями та законами. Тому, коли треба зарадити суспільности людського роду, то зарадить їй лише привернення життя і науки Христа. Суспільність, що розпадається, коли хоче обнови́тися, мусить вернути до свого первісного стану. Усовершенне кожного товариства в сім, аби над тим працювати і се досягнути, ізза чого його основано. Всякий рух і соціяльне життя має походити з сеї самої причини, яка товариство зродила. Тому ж збачувати від раз поставленої цілі — се зіпсуття, вертати до неї — уздоровлення. Хоч ми говоримо про ціле тіло державне, то се дасться примінити також і до кляси людей, що удержуються з праці рук, а кляса ся є дуже численна.

Не треба однак думати, що Церква займається виключно вихованням душ, а занедбує справи і потреби дочасні. Що тичиться пролетаріату, то вона особливо бажає собі і старається видвинути його з нужденного положення та поправити його невідрадний матеріяльний бит. А до сего немало причинається вона тим самим, що накликає і веде людей до чесноти. Де бережеться непорочно християнські обичаї, там росте мимоволі і добро дочасне, бо чеснота єднає собі початок і жерело всіх дібр — Бога. Вона гамує двох найзавзятіших ворогів життя, що дуже часто чинять самого найбогатшого чоловіка нуждарем, а сими ворогами є неуміркована погоня за багатством і жадоба розкошів.²³⁾ Чесні люди, вдоволені своїм скромним добутком, покривають видатки сим, що собі заощадили, далекі від забаганок, які руйнують не лише середні, але й найбільші маєтки та пожирають всю батьківщину. Але крім старання о піддви́гнення пролетаріату, дбає вона не мало про него, закладаючи й сприяючи всяким стовари́шенням, що по єї гадці причинаються до піднесення його матеріяльного биту. Що вона у сім згляді все відзначалася, се признають самі єї вороги. У давних християн така була сила взаїмної любови, що часто-густо багатші зрікалися всього свого майна, аби допомогти бідним. Тому, як каже св. Письмо: *не було між вірними жадного бідного.*²⁴⁾ Діакони, яких якраз в сій цілі висвячували Апостоли, мали обов'язок чувати над щоденним розділом милостині. А Апостол Павло, хотяй мусів дбати про всі церкви, мимо того не відтягався

по своїх томлячих подорожах спішити особисто з помічю потребуєчим християнам. Такі гроші, що їх християни на кождім зборі самохіть складали, називає Тертуліян *складками любови*, а се тому, що вони мали служити *бідним на прокормлення та на їх похорон, для хлопців і дівчат позбавлених майна і родичів, для немічних старців і розбитків на морі.*²⁵⁾ Сим робом повстало поволи майно, яке Церква берегла яко майно убогих. Вона навіть не стидалася жебрати, аби лише нести поміч бідакам. Церква є спільною матір'ю багатих і бідних. Вона ведена взнеслою любов'ю закладає релігійні товариства та пребогато інших хосенних заведень, і нема жадного майже роду нужди, в якійби вона не приносила помочи й потіхи. В нинішніх часах знайшлися люди, що подібно як колись погани, дорікають Церкві навіть за її превелику любов і хочуть на її місце ввести систему оперту на державних законах. Але не найдеш жадних людських способів, які заступилиби християнську любов, що ціла віддалася на услуги другим. Одна лише Церква має сю силу, бо може її мати лише сей, хто йде за найсвятішим серцем Ісуса Христа. А вжеж далеко той від Христа, хто відступив від Церкви.

Не може бути й сумніву, що до розвязки сего питання потрібно і средств людських. Взагалі всі, до кого ся справа належить, мусять по силам до одного спільно стреміти і в сім одним працювати. А се має деяку схожість з божим провидінням, що управляє світом. Ми бачимо, що коли вислідок якогось ділання залежить від певних причин, то причини ці мусять бути у взаємній згідности.

А вжеж годиться застановити над тим, що держава повинна і може зробити у сім згляді зі свого боку. А під державою на сім місці розуміємо не таку державу, яку має сей, або той нарід, але таку, якої домагається здоровий, природний розум, яку потверджує обявлення божої премудрости, та яку Ми з'ясували докладно в енцикліці „Про християнський устрій держав“. Проте повинно правительство передовсім старатися при помочи законів і інституцій, аби його розпорядження і управа приносили щастя так загалови, як і одиницям. Сеж є завданням державної второпности і властивим обовязком начальства. А що найбільше піддержує державу, се чистота обичаїв, моральні й чесні родини, береження релігії й справедливости, умірковані публичні тягарі, рівний їх поділ, зріст штук і торгівлі, гарна управа рілі і сим подібне.

Чим більше звертається на се уваги, тим краще й щасливійше жити горожанам. — Таким отже способом можуть начальники держав допомогти всім клясам, а тим самим поліпшити передовсім положення пролетаріату і то цілком правно, та без найменшої тіни невдачі. Держава повинна прецінь вже з свого обов'язку дбати про загал. Чим більше вийде користи з такої державної господарки, тим менше треба буде шукати інших доріг до спасення робітників.

Але в першій мірі треба передовсім уважати на се, що держава має завдання опікуватися всіма, так низшою, як і висшою клясою. Се річ не малої ваги. Пролетарі є таксамо горожанами, як богачі. Вони є дійсною частиною держави, яку творять живучи в ній родинами, та додати ще до сего, вони є в кождім городі найчисленнішими жителями. Колиж неумудро сприяти одній частині горожан, а другу нехтувати, то держава мусить зайнятися при помочи публичних заряджень в відповідний спосіб опікою пролетарів. В противнім разі грішить проти справедливости, яка каже віддати кожному, що його. Добре тому говорить св. Тома: *як часть і цілість в певнім згляді є то само, так се, що належить до цілости, належить в певнім згляді і до часті.*²⁶⁾ Між многими а важкими обов'язками, які має виповнювати володільць запопадливий коло добра своїх підданих, найважнійший є сей, аби кождий горожанин тішився у него рівною опікою, та передовсім, аби він заховував ненарушно справедливість так звану *роздільну* (distributiva).

Хоч всі горожани без виїмку мусять причинитися до загального добра держави, бож кождий з него мимохить в певній мірі покористовується, то все таки не можуть всі рівно до сего добра причинитися. Можливі всякі зміни в управі державою, але ріжниця горожанських станів полишиться на завсігди, бо без сего немислима ніяка суспільність. По всі часи будуть деякі віддаватися службі коло держави, законодавства, судейства, деякі будуть завідувати справами мійськими, справами військовими. Само собою розуміється, що сі мужі мусять мати першенство і спеціальну повагу серед народа, бо вони працюють безпосередно коло спільного добра та займаються найважнішими справами. Противно інші горожани, на пр. ремісники, в меншій мірі приносять услуги державі; але й сі, хоч посередно, дуже багато причиняються до загального добра. На всякий випадок загальне добро, коли

має бути того рода, аби люди ставалися через нього ліпшими, повинно передовсім опиратися на чесноті. Але не-менше належить до завдання доброї держави, аби вона старалася також про добра тілесні і внішні, *яких уживання є конечне до виповнювання чесноти.*²⁷⁾ Старатися про сі добра належить до нижчої кляси. Вона достарчає їх будьто працею на поли, в ремеслі, або фабриках. А значінне її в сім згляді є так велике, що — як цілком правду говориться — багатство держави не звідки інде повстає, а лише з праці робітників. Слушність отже вимагає старатися про пролетаріят публичною дорогою, аби він одержував щось з того, що приносить до загального хісна, хату, одіж та їду, аби міг жити відрадно. З сего виходить, що треба сприяти всьому тому, що може поліпшити положення робітників. Ся опіка нікому не зашкодить, але радше допоможе загалови, бож багато залежить державі на сім, аби не жили в нужді ті, що приносять тільки потрібного добра.

Держава не може знести, як висше сказано, ані горожаньства, ані родини. Їм годиться полишити спроможність свобідного ділання, оскільки се не нарушає суспільного добра й не наносить нікому шкоди. Керманичі держави мають берегти так загалу, як і його членів. Загал віддала природа найвищій влади в опіку і стереження загального добра, є не лише найвищим законом, але і головною причиною та цілею влади. Щож до членів, то так філософія, як і християнська віра годяться в сім, що державна власть вже самою природою установлена не в хосен пануючих, а в хосен підданих. А що всяка власть походить від Бога і є немов частиною вищої влади, тож має вона у всім наслідувати божє правління, яке дбає рівно про поодинокі річі, як і про цілий загал. Коли отже нанесеноби шкоду загалови, або zagrożено його добру, або добру поодиноких станів і сему не можнаби було зарадити й перешкодити в інший спосіб, тоді зарадити сему має обовязок державна власть. — Добро так загалу, як одиниць, лежить в мирі і ладі внутрішнім: в принововленню цілого домашнього життя до законів божих і правил природи; в береженню і пошані релігії; в розцвіті обичайности загалу й одиниць; в хороненню святої справедливости, що не дає кривдити безкарно одним одних; в плеканню кріпких горожан, спосібних служити пожиточно державі, а як сего треба, то й стати в її обороні. Коли отже грозилоби яке замішання

з причини змови робітників, або полишення роботи в наслідок сеї змови; коли зривалибися природні родинні вузли в нижчих верствах; колиби порушувалося релігію між робітниками ізза неконче корисних обставин в сповнюванню обов'язків побожності; коли в робітнях грозилоби небезпеченство моральності ізза спільної праці мішаного пола й інших шкідливих принад гріховних; або колиби кляса працьодавців угноїтала клясу робітничу несправедливими тягарями, або в'язала його услів'ями противними особистій гідності чоловіка; колиб нищено здоровля надмірною працею, неприміненою ні до пола ні до віку, в таких випадках вповні годиться ужити, але в певних границях, сили й поваги законів. Границю сю означить сам випадок, що домагається помочи законів, значиться, скорше не треба хапатися законів, ані не йти дальше, як того домагається вилічення хоробливих відносин або усторонення небезпеченства.

Всяких прав, які вони не булиби, належить свято хоронити. Публична власть повинна пильнувати, аби кождий міг остоятись при своїм, не допускати до заподіяння кому кривди, та карати кривдника. Але стоячи в обороні приватних прав, повинна держава передовсім памятати на найнижчі й незможні верстви народу. Богата кляса за своїми загородами потребує менше опіки держави, чим бідний нарід, що не має свого безпечного майна. Він віддається цілком в опіку держави. Тому повинна держава дбати та найстараннійше опікуватися робітниками, бо вони якраз зачисляються до бідної кляси.

Але передовсім належить зазначити дещо більшої ваги. Насамперед треба забезпечити приватну власність охороною влади й законів. Найліпшим средством до сего, коли вже сильно розгорілися низькі пристрасти, удержувати маси в карности. Вільно стреміти до поліпшення своєї долі, але треба уживати средств, що не противляться справедливості. Відбирати другому його власність, та вдиратися в чуже майно під позором якоїсь дивної рівності, заказує всяка справедливість і не позволяє спільне добро. З певністю — далеко більша часть робітників волить чесною працею добиватися ліпшої долі, як кривдою другого. Мимо сего є дуже много перенятих лихими ідеями та жадних перевороту. Вони уживають всіх средств, аби зворохобити товпи та спонукати їх до насильства. До сего отже повинна вмішатися державна власть,

повинна вгамувати ворохобників, не допустити зіпсуття між робітників та забезпечити правних властителів перед грабіжю.

Задовга або затяжка праця, та дуже скупа заплата, дають часто робітникам причину усуватися солідарно від праці до якої зобов'язалися, та віддаватися безробіттю. Сему поступованню, в наших часах так частому і грізному, повинна зарадити держава, бо подібні змови шкодять не лише працьодавцям та самим робітникам, але спиняють торгівлю та підкопують добробут держави. А що такий випадок не обходиться звичайно без насильства і заворушень, то дуже часто терпить на сім і публичний супокій. Найуспішніше й найспасенніше запобігти сему наперед повагою законів та не допустити до вибуху лиха. Треба, значиться, завчасу усунути причини, з яких повстають звичайно спори між працьодавцями а робітниками.

В подібний спосіб повинна держава під многими зглядами взяти робітників в свою опіку, в першій однак мірі їх душу. Хоч дочасне життя до якоїсь степені добре і пожадане, однак не є воно останною ціллю, до якої ми сотворені. Воно є лише дорогою, є средством, що доповняє життя душі через пізнання правди і любов добра. Людська душа носить на собі витиснений образ і подобиє Бога, в ній лежить се достоїнство чоловіка, через яке покликаний він до пановання над низшими сотворіннями. Сим достоїнством підчиняє собі чоловік сушу і море. *Наповняйте землю і підбивайте її; напуйте над морськими рибами й небесними птицями і звірями, які ворухаються на землі.*²⁸⁾ Під сим зглядом всі люде рівні, нема різниці між богатими і убогими, між панами й слугами, між князями й підданими, *бо один є пан над всіма.*²⁹⁾ Не вільно нікому безкарно нарушати поваги чоловіка, про яку сам Бог виражається *з великою пошаною*, не вільно нікому ставати другому в дорозі до совершенства, що веде до вічного життя в небі. Чоловік навіть не може в сім випадку добровільно зречися своїх прав, бо се противиться його природі, як не може також терпіти неволі духа. Ту ходить не о марні річі, а о обов'язки зглядом Бога, які чоловік мусить свято заховувати. — Звідси слідує обов'язковий супочинок по трудах і праці в святочні дні. Нехай ніхто однак не думає, що сей супочинок установлено для більшого догодження неробству, а тим менше для узискання вільного часу, якого собі многі бажають, бо тоді стрічається нагода до легкодушних проступків та до про-

пущення грошей. Є се звичайний освячений релігією відпочинок по праці. Супочинок получений з релігійними мотивами відсуває чоловіка від трудів і клопотів буденного життя, будить в нім думки про небесні добра, та нагадує обовязок справедливої та належної почеси для вічного Божества. Такий передовсім має бути супочинок недільний й такі його мотиви. Сам Бог освятив його в старім Завіті: *Памятай день суботний святкувати.*³⁰⁾ Він научив нас сего власним прикладом, коли зараз по сотворенню чоловіка спочив таємничим способом: *Семого дня спочив по всіх ділах, якит довершив.*³¹⁾

Що дотичить безпеки дочасних дібр робітників, то треба найперше оборонити їх перед лютим поступованням ненаситних капіталістів, що обходяться з людьми як з річами призначеними до ужитку. Сама справедливість, сама людськість не дозволяє вимагати тільки праці, що через її надмір тупіє ум, ба навіть тіло упадає від умучення. Як все в чоловіці, так і робуча сила є замкнена певними границями, яких не можна переступати. Вона росте вправді через вправу і уживання, але лише під сим услів'ям, коли частійше переривається працю задля відпочинку. При щоденній отжеж праці треба уважати, аби не тревала довше, чим дозволяють на се сили. Як великі мають бути перерви на супочинок, се залежить від роду праці, від часу й місця, а вкінці і від сил робітника. Праця каменярів, що мають лупати каміне з землі, або праця гірників, що мусять з внутра землі видобувати залізо, крицю та інші метали, є о много тяжша та небезпечніша для здоровля і тому повинна тревати коротше. Треба зважати також на пору року. Дуже часто та сама праця в якійсь порі є легка до виконання, а в іншій або зовсім не можна її виконати, або бодай не без дуже великих трудностей. Вкінці не можна вимагати від жінки або від дитини того, що може зробити дорослий і кріпкий чоловік. Передовсім треба уважати на діти, аби не вступали скорше до варстатів або фабрик, аж дозріють та скріплять достаточо тіло, розум і духа. Передчасне напруження підриває розвиваючіся молодечі сили, та спиняє раз на все дальший їх розвій. Таксамо деякі заняття не є відповідні для женщин, сотворених передовсім до домашніх занять. Домашні заняття приносять жінкам найбільше чести і відповідають їх завданню — виховувати діти та приносити домашнє щастя. Взагалі треба прийняти як сталу засаду, що тільки часу на відпочинок повиннося дати робітникам, скільки по-

треба до привернення з'ужитих сил при праці. Відпочинок має привернути сили з'ужиті при праці. При всяких угодах між працьодавцями та робітниками ставиться тому виразно або мовчки услів'я, яке забезпечує один і другий рід супочинку. Інша угода не булаби навіть чесною. Ані нікому не вільно вимагати від робітника занедбувати обовязки зглядом Бога або зглядом самого себе, ані робітникови не вільно сего обіцувати.

В сім місци порушуємо справу дуже великої ваги. Треба єї добре зрозуміти, аби не згрішити одним або другим способом. Висота заплати назначається очевидно добровільною умовою. Здавалобися, що коли працьодавець виплатив умовлену заплату, то додержав свого слова і вже більше до нічого не зобовязаний. Лише тоді діється кривда, коли або працьодавець не хоче дати умовленої заплати, або робітник не хоче виконати сумлінно цілої праці. В такім лише випадку, а в жаднім іншій, потрібно інтервенції державної власти, аби кождий міг користати з свого права. — Але не легко згодиться на сю цілу аргументацію справедливий судія. Є вона правдива, та не зовсім; не звертається ту уваги на один велими важний момент. Працювати, значить напружати свої сили в сій цілі, аби приспособити собі потрібне до життя майно, в першій мірі, майно конечно до його (життя) удержання. *В поті свого чола їсти-меш хліб.*³²⁾ Таким чином людська праця має неначе дві природні прикмети. Першою з них є *особистість*. Всяка ділаюча сила належить до особи, є взагалі власністю працюючого, та в йогож користь є і сотворена. Дальше — праця є *конечною* тому, що плоди праці служать до удержання життя, а берегти життя каже сама природа, якої нам слід слухати. Коли беремо на увагу працю лише яко особисту, то нема сумніву, що залежить се від волі робітника дозволити на зменшення умовленої нагороди. Робітник працює так довго, як сам хоче і вільно йому чи-то задоволитися дуже малою нагородою, чи навіть зовсім єї зречися. Однак цілком інший мусить випасти суд, коли до прикмети *особистости* праці, додамо невіддільну їй прикмету *конечности*. Берегти життя є для всіх спільним обовязком, а проступком є — не виповнювати сего обовязку. Звідси випливає конечна потреба шукати средств до удержання життя. Таким средством для кожного бідака є лише одна заплата за знайдену роботу. Припустім отже, що працьодавець і робітник згодилися до-

бровільно на якусь угоду, передовсім що-до заплати. В таких випадку вже сама природна справедливість ставить одно услівє, яке попереджає вільну волю угодовців і є більшої ваги, чим вона сама. Муситься іменно уважати, аби заплата не була за мала, та аби вистарчала ощадному й чесному робітникови до удержання життя. А щож, коли робітник з конечности, або зі страху перед гіршим лихом приймає занадто тяжкі услівя, які накладає будьто працьодавець будьто підприємець? Тоді мусить їх прийняти, чи хоче, чи не хоче! Він, значиться, улягає насильству, а сему противиться всяка справедливість. — Аби однак в таких і сим подібних питаннях, як скількість часу при кождім роді праці, як средства охоронні проти хоріб та нещасливих випадків, запобічи невідповідному вмішанню публичних властей, то буде, здається, найвідповідніше лишити сі питання осудови товариств, про які говорити-мемо низше. Промовляє за сим особливо велика ріжнородність часових і місцевих обставин, як і неспроможність забезпечити іншим робом інтересів робітників, відповідно до потреб, під опікою і охороною держави.

Коли робітник дістає вистарчаючу йому заплату так, що може себе, жінку і діти прилично удержати, тоді легко подумає й про ощадність та йдучи за поривом природи буде відкладати дещо з сего, що йому зістає, аби сим чином прийти до малого майна. Безуспішним буде, як видимо, старання розвязки соціального питання, коли не візьметься як підставу, що право приватної власности полишиться святим. Тому права повинні сприяти сему законови і о скільки можливо старатися, аби як найбільше горожан прийшло до приватної власности. Колиби так сталося, то з сего вийшлиби дуже красні користи, а перш-за-все, бувби рівнійший поділ дібр. Наслідок переміни горожанських відносин є поділ мійського населення на дві кляси, між якими панує незмірна пропасть. З одного боку сторонництво пресильне, бо пребогате, яке заволоділо всяким родом промислу й торгівлі, яке опанувало всякі продуктивні підприємства і тягне з сего для себе користи й вигоду, а також немало має голосу в самім заряді держави. З другого боку бідна і безсильна товпа з огірченим серцем і все готова до розрухів. Коли лише сій бідній клясі дасться надію осягнути дещо через пильність і заходи, передовсім надію осягнути кавалок землі, сейчас зближиться одна кляса до другої і не буде такої ріжниці між найбільшим

богатством а найкрайнішою нуждою. — Крім сего земля зискає в будучности на плодovitости й родити-ме обильніші овочі. Бо коли люди знають, що вони працюють на своїм, то беруться до праці поспішнійше і з далеко більшою охотою. Чоловік більше шанує і любить землю, яку обробив власною рукою, а з якої сподіється не лише средств до удержання, але також деякого майна і собі і для своїх. На скільки охота впливає на обильність овочів і побільшення богатств держави, кождий се знає. З сего виходить ще й третя користь. В якій бо державі чоловік вродився й виховався, до сеї лекше привязується. Він не замінить своєї вітчизни на чужу околицю, коли вітчизна дасть йому спроможність жити у ній зносно. Сего однак не буде, коли держава накладати-ме своїм підданним так великі податки, що через них упаде приватна власність. Колиж бо право приватної власности не є правом людським, але природним, власть державна не може його знести, а тільки уживання його упорядувати й погодити з загальним добром. Справедливість і людяність не дозволяють державі брати на податок у підданих з їх власности більше, як належить.

Вкінці можуть хлібодавці й самі робітники причинитись до розвязки питання такими средствами, які успішно помоглиби потребуєчим і зблизилиби одну клясу до другої. У сім згляді вичислити треба товариства взаємної помочи, різні приватні заклади для попирання робітників, їх вдовиць і осирочених дітей, наколи їх навістить яке несподіване нещасте, хвороба або смерть; заклади, що опікувалибися хлопцями, дівчатами, молодцями і дорослими. Але перше місце займають ту товариства робітників, яких ціль булаби — перевести всьо висше згадане. Стоваришення ремісників розвивалося красно довгий час в минувшости. Вони не лише принесли много користий членам, але також розвинули, як свідчить історія, ремісництво й промисл. Теперішній, більше образований вік, нові обичаї, побільшене число щоденних потреб, се вимагає також зміни товариств робітничих на теперішній лад. Дуже булоби пожадане закладати такі товариства, будьто вони складалибися з хлібодавців, будьто з хлібодавців і робітників: бажатиби їм лише, аби процвітали числом і чеснотами. Хоч ми вже нераз про них говорили, але помимо сего треба нам на сім місци вказати, що вони є дуже хосенні і оправдані, як також вказати, якої мають придержуватися карности і яка має бути їх ціль.

Безсильність чоловіка наклонює і напоминає його, аби лучився з іншими для спільної помочи й попирання. Святе Письмо каже: *ліпше бути двоїм в купі, як одному: такі мають хосен з свого товариства. Коли один упаде, то другий його піддержить. Горе одному: бо коли впаде, не має, хтоби його піддержав.*³³⁾ На іншій місци: *брат, якому брат помагає, неначе сильний город.*³⁴⁾ Як ся природна склонність чоловіка до злуки тягне його до заложення держави, так наклонює його і до інших товариств з горожанами, до товариств вправді слабих і несовершених, але однак до товариств. Між сими товариствами а товариством великим, державою, є велика різниця. Ціль держави обіймає всіх горожан, бо ціль її є спільне добро, з якого мають право користати всі і кождий поодинокий. Тому називається *посполитою* (publica), бо в ній *люди взаїмно лучаться, аби утворити одну річ-посполиту* (republica).³⁵⁾ Навпаки, сі товариства, що завязуються в її нідрі, є приватними, бо ціль їх — приватна користь, з якої користають лише члени. *А приватним товариством є се, що завязується для якоїсь приватної ціли, як на пр. для спільного інтересу лучиться двох або трох.*³⁶⁾ Хоч отже сі приватні товариства існують в державі і суть неначе її частинами, то однак жадним робом не в силі держава заборонити їм існування. Входити в приватні товариства вільно чоловікови з права природи. Держава на те є установа, аби була зашитою права природнього, а не на те, аби його нищила. Колиби вона забороняла горожанам вязатись в товариства, противорічилаби сама собі тому, що так вона, як і приватні союзи повстають з сего принципу, що чоловік є з природи істотою товариською. — Є такі випадки, де закони цілком слушно забороняють сего рода товариств: тоді іменно, коли вони стремлять до сего, що противиться правам моральности, справедливости і добру держави. В сих випадках обовязком державної влади перешкодити зростови таких товариств, ба навіть розвязати, коли вже завязались. Треба се однак робити з великою оглядністю, аби не вкорочувати прав горожанам, ані не установляти під покришкою публичного добра щось такого, чому противиться розум. Ми лише на стільки обовязані повинуватися правам, на скільки вони згідні з здоровим розумом, а тим самим — з вічним законом Бога.

Ми маємо ту на оці різні стоваришення, союзи і монастирі, які повставали на нідрі Церкви, закладані побожними християнами. Кілько добра сплило від них на рід людський,

про се свідчить історія до нинішнього дня. Сам розум каже, що коли заложено сі товариства в шляхотній цілі, то заложено їх на підставі права природного. О скільки вони є релігійної закраски, то мають бути слухняні одній лише Церкві. Держава отже не має зглядом них жадного права, ані не може правно привластити собі їх заряду. Обовязком її радше поважати їх, охоронювати і вразі потреби боронити перед кривою. Ми видимо однак, що передовсім сими часами діється цілком що іншого. В різних місцевостях державна власть виступила зглядом сих товариств ворожо і кривдячо: вона обмотала їх сітю неприхильних законів, позбавила їх приналежного права моральної одиниці й загарбала їх майно. А до сего майна мала право не лише Церков, але й поодинокі жертводавці, що складали єго на певну якусь ціль, вкінці й сі, в котрих користь збирано складки. Тому ми не можемо вздержатися, аби не осудити такого кривдячого та шкідливого рабунку, тим більше, що гнобиться католицькі товариства, спокійні й під кожним зглядом пожиточні, і то тепер якраз, коли говориться про власність правного позволення завязувати товариства. Деякі люди дійсно мають сю полекшу, але лише сі, що виступають ворожо проти релігії й державної влади.

І справді, число різних стоваришень, передовсім робітничих, сими часами більше, як було передше. Не місце ту розбирати, звідки більша їх часть бере початок, до чого стремить, якими йде дорогами. Але загальне є пересвідчення стверджене многими фактами, що такими товариствами кермують люди укриті, яких наука противиться так християнській релігії, як і добру держави. Вони мають ціль — загарбати в свої руки неначе монополь праці, а хто з ними у сім згодитися відкажеться, змушують його карами і доведенням до нужди. Серед таких обставин приходить християнським робітникам вибирати одно з двох; або вписатись до сих товариств, звідки грозить заглада релігії, або закладати між собою свої товариства і в сей спосіб лучити свої сили, аби тим успішнійше відперти вимірене проти себе а непожадане насильство. Кожний без вагання повинен вибрати сей другий спосіб, хто лише не хоче найбільше добро людий виставляти на іграшку судьби.

Гідними похвали є сі многі зпоміж нас, що зрозумівши бажання часу, міркують про се, якби то чесним способом

поставити пролетарів в ліпші обставини. Взявши їх в опіку, стараються поліпшити положення так їх родин, як і кожного з осібна. Бажають рівнож допроводити до більше уміркованих і справедливих взаїмних відносин поміж робітниками а капіталістами; жити і скріпляти у одних і других почуття обовязку і слухняність евангельським приписам, які повздержують чоловіка від неуміркованої жадоби, наказують переступати міру та при всякій нерівності осіб і станів бережать єдності держави. По сій причині, як видимо, сходяться часто славніші мужі, аби спільно радити, лучити свої сили і полагоджувати найбільше пекучі справи. Інші стараються організувати ріжних робітників у відповідні їм товариства; підпомагають їх радою і ділом; дбають про чесність і хосенність справи. Загрівають до сего і опікуються єпископи: під їх повагою і доглядом клер так білий, як чорний старається горячо о задержання релігійного характеру в товариствах. Вкінці не брак також і богатих католиків, що добровільно стаються товаришами робітників та грішми підпирають товариства при їх закладанню й розвою. При їх помочи легко може робітник не лише працею постаратися о удержання на тепер, але також мати надію на будуче чесне та спокійне життя. Не треба говорити, бо се загально звісне, кілька добра принесла суспільности ся ріжнородна і запопадлива діяльність. Се уважаємо ми за заповіди найліпшої надії на будучність, аби лише такі товариства поступенно росли числом і тішились мудрою організацією. Держава повинна опікуватися такими правно заложеними товариствами, аби лише не мішалася в їх внутрішні справи та порядки; бо життя зависить від внутрішнього принципа й дуже легко може устати через внішний напад.

Конечно потрібно керми й мудрої науки до сего, аби була згода в діланню і єдність волі. Коли отже дається горожанам свободу закладати товариства, як се дійсно є, то рівнож повинно бути вільно йти за сею наукою і сими правами, які найскорше провадять до поставленої ціли. Уважаємо за річ неможливу уняти в певні і всіх обовязуючі правила вище згадану керму й науку товариств, яка має бути в кожній своїй часті. Се залежить радше від характеру кожного народа, від навички і звичаю, від роду й видатности праці, від розвою торгівлі і інших обставин річий і часу, які треба уважно розібрати. Передовсім ходить о се, що повинно бути правом загальним і повсякчасним, аби основані товариства

робітників могли достарчувати найвідповідніших і найконечніших средств до осягнення ціли, себто, аби кождий з суспільности оскільки лише може, дійшов до більших дібр тіла і душі. Очевидна річ, що передовсім треба вважати на релігійність та моральність і сими чеснотами першзавсе повинна суспільна наука руководитися. В противнім разі вийдуть з них такі товариства, в яких не знайдеш ні крихітки релігійности. Яку користь мати ме зрештою робітник, коли вправді достарчать йому товариства тілесного корму, але знову душа його з браку корму душевного буде в небезпеченьстві? *Який хосен для чоловіка, коли він цілим світом запанує, а душа його шкоду потерпить?* Ісус Христос таку поставив ріжницю між християнином а поганином: *до сего всього стремлять погани... ви обайте передовсім про царство Бога і правду його, а всьо иньше прилучиться до вас.* Коли отже царство бже буде цілю товариства, то треба дбати про релігійне вихованне, аби кождий пізнав свої обовязки зглядом Бога, аби добре знав що має вірити, чога надіятися й що робити, аби осягнути вічне спасення. Особливою запопадливістю треба берегти їх перед блудами і ріжним зіпсуттям. Робітника треба побуджати до почити Бога й побожности, а передовсім до святковання святочних днів. Треба його поучити, що повинен почитати і любити спільну всім матір — Церкву, слухати її приказів та приймати єї Тайни, що є божими средствами до очищення душі й осягнення святости.

Коли отже товариство взяло собі за підставу релігію, то в сей спосіб має і дорогу до полагодження взаїмних відносин членів, аби було спокійне життя і гаразд. В сій цілі треба поділити відповідно товариські повинности і то так, аби незадоволення не захитало згоди. Треба розумно розділити й докладно їх означити, а се передовсім по тій причині, щоби не сталася кому кривда. Спільним майном треба завідувати розумно — так, аби уділяти належної помочи по правдивій кожного потребі. Передовсім повинна бути згода між правами й обовязками працьодавців, а правами і обовязками робітників. Колиби хто почувся в якій річі покривдженням з одного або другого стану, тоді булоби найліпше, аби з одного і другого боку були мужі мудрі і чесні, яких осудови наказувалиби рішати спір самі суспільні права. Треба також сильно дбати про се, щоби робітникови ніколи не забракло роботи, та щоби була спільна каса, з відки приходилаби поміч в разі

потреби не лише в випадках безробіття, але й хвороби, старости та якого непередвидженого випадку. — Наколиби прийнято такі підстави, булаби безпека добробуту та спасення бідаків. Не малий малиби вплив такі католицькі товариства і на добро держави. З минувших випадків можемо безпечно судити о будучности. Час до часу неподібний, але їх історія має дивну між собою схожість, а се тому, що над всім панує боже провидіння. Воно кермує і удержує вселенну та нагинає її до сеї ціли, яку поставило собі в часі сотворення людського роду. — В перших віках розвою Церкви роблено християнам закид, що більша їх часть складається з людей бідних і живучих з праці рук. Але позбавлені багатств і власти, з'єднали собі ласку богатих і опіку могучих. Вони були приміром чесноти, працьовитости, смирности, справедливости, а передовсім любови. Ізза такої примірности життя і обичаїв зник всякий пересуд, втихли лукаві обжаловання і звільна впали поганські забобонні вимисли перед христовою правдою. — Сими часами робітниче питання є предметом спорів. Чи сі спори полагодиться мирно та розумно, чи ні, в однім і другім разі держава сильно інтересована. А якраз се питання рішиться християнськими робітниками, коли получені в товариства і під мудрим проводом підуть сею дорогою, якої придержуючися перші християни спасли себе і державу. Бо хоч як велика в чоловіці сила пересуду й намістностей, то однак, коли почутя чести не притемнила зла воля, в будучности звернеться прихильність горожан до тих, що були працьовиті і смирні, що висше цінили уміренність чим збиток, релігійність, чим все інше. З того вийде користь та красша надія будучности для тих робітників, що живуть або в цілковитій погорді христової віри, або в нагани гідних обичаях. Бо й сі дуже часто пізнають, що зводилися фальшивою надією та облудними мріями. Вони відчувають, що ненаситні капіталісти обходяться з ними сильно не по людськи, і що їх цінять не висше від зиску, який заробляють. Відчувають і се, що в товариствах, до яких належать, замість обопільного поважання і любови вкорінилася внутрішня незгода, вічна товаришка несумлінного та невірнього убожества. Упавші духом, винищені на тілі, як горячо бажає много з них увільнитись з так тяжкої неволі! Але не мають відваги, бо повздержує їх від того або встид перед людьми, або боязнь перед нуждою. Авжеж сим всім можуть помочи дуже багато товариства католиків,

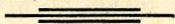
колиби вагаючихся прийняли до свого нідра, аби зарадити їх тяжкому положенню, колиби повертаючих припустили до свого товариства, взяли в свою опіку.

Отже вказали Ми вам, дорогі браття, хто з вас і в який спосіб має зайнятися сим важним питанням. Най кождий по-кликаний береться до праці і то як найскорше, аби так велике вже лихо не показалося неулічимим ізза спізнення лікарства. Державні влади повинні запобічи законами та зарядженнями, аби богачі й капіталісти тямили на свої обовязки, та аби пролетаріят, о якого якраз ходить, поступав розумно. А коли лише одна релігія, як се Ми сказали на початку, може основно викорінити лихо, повинні всі стреміти до того, аби відновити перш-за-все християнські обичаї, без яких мало причиниться до розвязки соціального питання сама проворність, узнана за найуспішнішу. — Що дотичить Церкви, то ніколи жадним робом не відмовить своєї помочи, і тим буде діяльніша, чим в своїм діланню буде тішитися більшою свободою. Се нехай мають на увазі в першій мірі ті, в чиїх руках спочиває доля держави. Напружіть всі свої сили духа й енергії, слуги Божі: під вашим, Дорогі Браття, проводом і за вашим приміром нехай не перестають ширитися всі засади евангельського життя поміж людьми всякого стану. Працюйте всяким можливим способом над спасенням народів, а передовсім бережіть любови, королевої всіх чеснот, самі і старайтеся її розбудити у інших, так високих як низьких. Бажаного спасення ожидати треба в першій мірі від великої сили любови: Ми розуміємо ту християнську любов, що є — коротко — підставою цілої Церкви, що готова посвятитися в кожній хвили за спасення інших, що є для чоловіка найповнішим антидотом на зарозумілість і самолюбство світа. Св. Апостол Павло сими словами виловив части і границі сеї чесноти: *любов є терпелива, є добротлива: не шукає свого: на все уповає, все терпить.*⁴⁰⁾

В задаток божих дарів і в доказ Нашої прихильности засилаємо вам з осібна Дорогі Браття, і клерови і вашому народови з любовю в Бозі апостольське благословення.

Дано в Римі при св. Петрі дня XV. мая 1891. р. в чотирнайцятім році нашого понтифікату.

Папа Лев XIII.

1) Не пожелай жены ближняго твоего: не пожелай дома ближняго твоего, ни села его, ни раба его, ни рабыни его, ни вола его, ни осла ты его, ни всякаго скота его, ниже всяку, елика ближняго твоего сътъ. (Второз. 5. 21.).

2) Раститеся и множитесь. (Быт. 1. 28.).

3) S. Thom. II. II. qu. 10. art. 12.

4) Проклята земля въ дѣлехъ твоихъ, въ печалехъ твоихъ всю дни живота твоего. (Быт. 3. 17.).

5) Се мзда дѣлателей... оудержана отъ васъ, вопіетъ: и вопіеніа жавшихъ во оуши Господа Саваоѳа внидоша. (Яков. 5. 4.).

6) Яще терпимъ съ нимъ и воцаримся. (Тимот. 2. 12.).

7) Иже во нынѣ легкое печали наше, по преумноженію въ преслѣніе тѣхъ вѣчныхъ славы содѣлываетъ намъ. (II. Кор. 4. 17.).

8) Мат. 19. 23. 24.

9) Лук. 6. 24. 25.

10) II. II. qu. 66. a. 2.

11) II. II. qu. 66. a. 2.

12) II. II. qu. 32. a. 6.

13) Овѣче отъ сѣщихъ дадите милостиню. (Лук. 11. 41.).

14) Блаженнѣе есть паче давати нежели прѣимати. (Діян. 20. 35.).

15) Понѣже сотвористе единомъ сихъ братій моихъ мѣншихъ, мнѣ сотвористе. (Мат. 25. 40.).

16) S. Greg. Magn. in Evang. hom. 9. n. 7.

17) Обнищавъ богатъ сый. (II. Кор. 8. 9.).

18) Не сей ли есть тектонъ, сынъ Маріинъ...? (Марк. 6. 3.).

19) Блаженни нищии дѣхомъ. (Мат. 5. 3.).

20) Прїидите ко мнѣ вси трѣждающіеся и обремененніи, и азъ оупокою вы. (Мат. 11. 12.).

21) Первороденъ во многихъ братѣхъ. (Рим. 8. 29.).

22) Яще же чада и наследники: наследники оубо Бога, снаследники же Христѣ. (Рим. 8. 29.).

23) Корень во всѣмъ злымъ сребролюбіе есть. (I. Тимот. 6. 10).

24) Не было во нѣхъ ни одинъ въ нихъ. (Діян. 4. 34.).

25) Apol. cap. 39.

26) II. II. qu. 61. a. 1. ad 2.

27) S. Thom., De reg. princip. I. c. 15.

28) Наполните землю, и господствуйте ей, и овладѣйте рыбами морскими, (и звѣрми) и птицами небесными и всѣми скотами... пресмыкающимися по землі. (Быт. 1. 28.).

29) Той бо Богъ всѣхъ. (Рим. 10. 12.).

30) Помни день субботный, еже святити его. (Исх. 20. 8.).

31) И почѣ въ день седмій отъ всѣхъ дѣлъ своихъ, ѿже сотвори. (Быт. 2. 2.).

32) Бѣ пощѣ лица твоего снѣси хлѣвъ твой. (Быт. 3. 19.).

33) Блази два паче единого, ѿмже есть мзда блага в трудѣ ихъ: Ибо ѿче падѣтса одинъ отъ нихъ, воздвигнетъ другій причастника своего: и горе томъ единому, егда падѣтъ, и не вѣдетъ втораго воздвигнути его. (Еккл. 4. 9. 10.).

34) Братъ отъ брата помогаемъ, ѿко градъ твердъ. (Притч. Сол. 18. 19.).

35) S. Thom., Contra impugnantes Dei cultum et religionem, cap. 2.

36) Тойже.

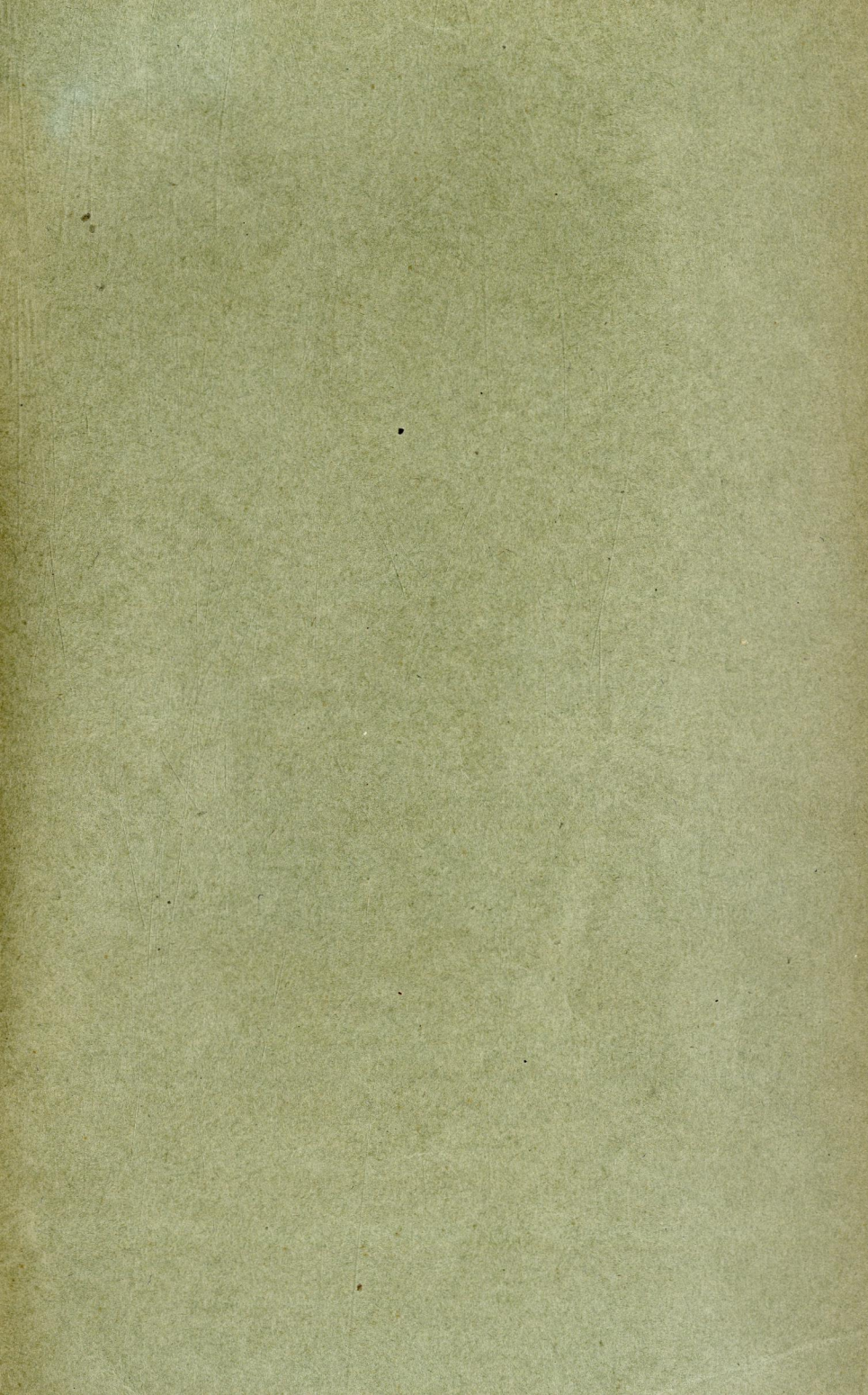
37) „Людське право е правом настільки, на скільки годиться з здоровим розумом; в такім разі се знак, що воно походить від права вічного. Колиж противне розумови, тоді називаємо його правом несправедливим; воно не має тоді ціх права, а радше якогось насильства“. (S. Thom., Summ. Theol. I. II. qu. 93. a. 3. ad 2.).

38) Кѣ польза чловека, ѿче мѣръ весь приобращетъ, дѣш же свою отцетитъ? (Мат. 16. 26.).

39) Всѣхъ во сѣхъ лѣзцы ищутъ... Ищите же прежде царствѣя Божіа и правды его, и сѣ всѣ приложатса вамъ. (Мат. 6. 32. 33.).

40) Любви долготерпѣтъ, милосердствуетъ: не ищетъ своихъ си: всѣ оуповаѣтъ, всѣ терпѣтъ. (I. Кор. 13. 4—7.).

Q90 (1987)

7134

ЕНЦИКЛІКА

ЙОГО СВЯТОСТИ

Папи Льва XIII.

ПРО

РОБІТНИЧЕ ПИТАННЄ.

СТАНИСЛАВІВ, 1934.

НАКЛАДОМ ЕПІСКОПСЬКОГО ОРДИНАРІАТУ